

सत्यमेव जयते
महाराष्ट्र शासन

सिंचन विषयक
विशेष चौकशी समितीच्या अहवालावरील
कार्यपालन अहवाल

जून २०१४

विविध पाटबंधारे विकास महामंडळामधील सुधारित प्रशासकीय मान्यता प्रस्ताव,निर्मित सिंचन क्षमता व प्रत्यक्ष सिंचित क्षेत्र यांची तपासणी करण्याकरिता डॉ.माधवराव चितळे यांचे अध्यक्षतेखालील विशेष चौकशी समितीच्या अहवालावरील शासनाचा कार्यपालन अहवाल.

कार्यपालन अहवाल (Action taken report)

मुद्दा क्र.	विशेष चौकशी समितीची शिफारस	कार्यपालन
कार्यकक्षा क्र. १ :-	निर्मित सिंचन क्षमता व प्रत्यक्ष सिंचित क्षेत्र तसेच बिगर सिंचन पाणी वापर याची तपासणी करणे, प्रत्यक्ष सिंचित क्षेत्रापैकी विहिरीद्वारे, शेततळ्यांद्वारे, जलसंधारण विभागामार्फत व जलसंपदा विभागामार्फत प्रत्यक्ष सिंचित क्षेत्र कमी असण्याची कारणे तपासणे.	
९.१	<p>विशेष चौकशी समितीने सिंचन आकडेवारीबद्दल पुढीलप्रमाणे निष्कर्ष काढलेले आहेत :- (विशेष चौकशी समिती अहवाल खंड-१, पृष्ठ क्र. ७८ ते ८२)</p> <p>सिंचित क्षेत्राच्या आकडेवारीबाबत समितीचे निष्कर्ष</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ जून २००१ अखेर ३६.४८ लक्ष हेक्टर असलेली राज्यस्तरीय प्रकल्पांवरील (मोठे, मध्यम व लघु प्रकल्प आणि जलाशय, कालवे व नद्यावरील उपसा सिंचन योजना) निर्मित सिंचन क्षमता जून २०१० अखेर ९.४३ लक्ष हेक्टरने वाढून ४५.९१ लक्ष हेक्टर झाली. परंतु प्रत्येक वर्षाअखेर जी संचयित (cumulative) सिंचन क्षमता निर्माण झाली त्यामध्ये काही 'अनुपयुक्त सिंचन क्षमता' होती. या ४५.९१ लक्ष हेक्टरमध्ये २.३१ लक्ष हेक्टर ऐवढी अनुपयुक्त सिंचन क्षमता होती. या अनुपयुक्त सिंचन क्षमतेचा उपयोग त्या वर्षाच्या प्रत्यक्ष सिंचनासाठी होत नाही. ❖ जलसंपदा विभागामार्फत निर्मित सिंचन क्षमतेपैकी २००१-०२ या वर्षी १३.०७ लक्ष हेक्टर असलेले प्रत्यक्ष सिंचित क्षेत्र (निर्मित क्षेत्राच्या ३६ टक्के) २०१०-११ पर्यंतच्या ९ वर्षांच्या कालावधीत १८.५९ लक्ष हेक्टर (निर्मित क्षेत्राच्या ४० टक्के) ऐवढे म्हणजेच ५.५२ लक्ष हेक्टरने वाढले. <p>राज्यस्तरीय प्रकल्पांच्या लाभक्षेत्रातील विहिरींवरील २००१-०२ मधील ३.५८ लक्ष हेक्टर असलेले सिंचित क्षेत्र नंतरच्या ९ वर्षांत वाढून २०१०-११ मध्ये १०.२३ लक्ष</p>	<p>महाराष्ट्राच्या आर्थिक पाहणी अहवालात राज्यात वेगवेगळ्या विभागांतर्गत होणाऱ्या सिंचनाचा उहापोह केलेला आहे. विविध विभागांमध्ये पाटबंधारे विभागाचाही समावेश आहे. हया पाहणी अहवालात एकूण सिंचित क्षेत्राची तुलना सतत कमी जास्त होणाऱ्या राज्याच्या एकूण पिक क्षेत्राशी केल्यामुळे त्याआधारे काढलेले निष्कर्ष अयोग्य व गैरसमज पसरविणारे आहेत, असे समितीने म्हटले आहे.</p> <p>म्हणून पाटबंधारे प्रकल्पद्वारे होणाऱ्या सिंचनाचीच आकडेवारी लक्षात घेऊन त्या विभागाच्या कामाचे मूल्यमापन करणे योग्य ठरेल व ९ वर्षांत एकूणच पाटबंधारे विभागाने सिंचनात साधलेला विकास अचूकपणे समजून येईल. ही बाब तपासल्यावर हे स्पष्ट होईल की, एकूण प्रत्यक्ष सिंचित क्षेत्रात लाभक्षेत्रातील विहिरीवरील क्षेत्र वगळता ९ वर्षांमध्ये ४२ टक्के (१३.७ लक्ष हेक्टरवरून १८.५९ लक्ष हेक्टर) ऐवढी वाढ झालेली असून सिंचनक्षमता निर्मितीतही सुमारे २६ टक्के (३६.४८ लक्ष हेक्टरवरून ४५.९१ लक्ष हेक्टर) ऐवढी वाढ झालेली आहे.</p> <p>प्रकरण-१ मध्ये विशेष चौकशी समितीने २००१-०२ ते २०१०-११ या ९ वर्षांत राज्यातील राज्यस्तरीय प्रकल्पांच्या कालव्याद्वारे सिंचन क्षेत्राच्या लागवडीलायक क्षेत्राशी येणारी टक्केवारी सुमारे २ टक्के ऐवढी वाढ असल्याचे म्हटले आहे. तसेच समितीने सादर</p>

हेक्टर एवढे झाले. तथापि २००६-०७ ते २००९-१० या ४ वर्षांच्या कालावधीत ७ ते ८ लक्ष हेक्टर दरम्यान असणारे सिंचित क्षेत्र २०१०-११ मध्ये २.३३ लक्षांनी वाढून १०.२३ लक्ष हेक्टर एवढे कसे झाले या आकडेवारीची सखोल छाननी करण्याची आवश्यकता आहे.

केवळ कालव्याद्वारे प्रत्यक्ष झालेल्या सिंचित क्षेत्राची निर्मित सिंचन क्षमतेची येणारी टक्केवारी ३६ वरून ९ वर्षांत ४० एवढी वाढली आहे असे म्हणणेच संयुक्तिक ठरेल.

बिगरसिंचन पाणीवापर वाढल्यामुळे सिंचनासाठी उपलब्ध पाण्यात घट झाल्यामुळेही काही प्रकल्पांवरील प्रत्यक्ष सिंचित क्षेत्र त्या प्रमाणात कमी झाले आहे. अर्थात या वापरातून पुनरुद्भवित (regenerated) झालेल्या सुमारे ८० टक्के सांडपाण्यावर वाढीव सिंचनही इतरत्र झाले आहे.

पाणीवापर आकारणी पाणीवापर संस्थांकडे हस्तांतरित झालेले क्षेत्र वगळता, उरलेल्या लाभक्षेत्रातील सर्व विहिरींवर लागू करणे आवश्यक आहे.

मोठ्या-मध्यम प्रकल्पांवरील कालव्याखालील तसेच जलाशय/कालवा यावरील उपसासिंचनासाठी होणा-या सिंचित क्षेत्राची मोजणी दूरसंवेदन तंत्राने करण्याची कार्यवाही त्वरित सुरु होण्याची आवश्यकता आहे. असे केले तरच ही मोजणी निःपक्षपातीपणे व अधिक वस्तुनिष्ठ होईल असे वाटते.

महाराष्ट्राच्या आर्थिक पहाणी अहवालातील विहिरी व इतर साधनांमार्फत (धरण-कालवे, उपसा सिंचन वगैरे) प्रत्यक्ष सिंचित क्षेत्राची संकलित केलेली २००२-०३ वर्षांपुढील माहिती ही अस्थायी स्वरूपाची आहे. महसूल विभागामार्फत प्रत्यक्ष होणा-या मोजणीनुसार सिंचित क्षेत्रावर आधारित अहवाल अद्यापही प्रलंबित असल्यामुळे या अहवालातील सिंचित क्षेत्र आणि एकूण पीक क्षेत्र या दोन्ही आकडेयांच्या विश्वासाहतेबद्दल खात्री देता येत नाही. त्यामुळे त्याआधारे काढलेले निष्कर्षही वस्तुस्थितीशी सुसंगत रहात नाहीत.

एकूण पीकक्षेत्र २१६१९ हजार वरून २२६१२ हजार हेक्टर (४.६ टक्के) एवढे वाढले, त्यामुळे टक्केवारी मात्र १७.८ वरून केवळ १७.९ एवढी वाढली. २००९-१० मधील एकूण पीकक्षेत्र २२६१२ हजार पेक्षा वाढले असते तर कदाचित ही टक्केवारी १७.८ पेक्षाही कमी येऊन ९ वर्षांत प्रत्यक्ष सिंचित क्षेत्र वाढूनही एकूण टक्केवारीत घट दर्शविणारे विकृत चित्र दिसले असते.

केलेल्या खंड-१ मध्ये सिंचन प्रकल्पाच्या लाभक्षेत्रातील विहिरीद्वारे निर्मित सिंचन बाबीचा स्वतंत्रपणे विचार केलेला आहे. याबाबत नमूद करण्यात येते की, महाराष्ट्र पाटबंधारे अधिनियम १९७६ मधील कलम ५५ मधील तरतुदीनुसार लाभक्षेत्रात येणाऱ्या विहिरीवरील भिजणारे क्षेत्र एकूण लाभक्षेत्रात अंतर्भूत असते. बहुतेकवेळा अशा विहिरी प्रकल्प कार्यान्वित झाल्यानंतर खोदल्या जातात. तसेच सदरचे क्षेत्र गटनंबरनिहाय पुनर्वसन अधिनियमातील कलम १३(२) मधील तरतुदीनुसार सुध्दा प्रकल्पाचे काम सुरु करण्यापूर्वी प्रकल्पाचे लाभक्षेत्रातून अधिसूचित झालेले असते. त्यामुळे त्याचा स्वतंत्र विचार करता येणार नाही. असा स्वतंत्र विचार करावयाचा झाल्यास लाभक्षेत्रातील विहिरीद्वारे भिजणाऱ्या क्षेत्राचे गट नं. जलसंपदा प्रकल्पांच्या लाभक्षेत्र संकल्पनेतून वगळून प्रकल्पांचे नियोजन करावे लागेल. तसेच विहिरीद्वारे लाभक्षेत्रात सिंचनासाठी सोडलेल्या पाण्याच्या पाझराद्वारे शाश्वत स्वरूपाचे पाणी मिळत असल्यामुळे असे करणे उचित होणार नाही. त्यामुळे समितीने लाभक्षेत्रातील कालव्याद्वारे भिजणाऱ्या क्षेत्रावर काढलेला निष्कर्ष मान्य करता येणार नाही. कारण लाभक्षेत्रातील विहिरीद्वारे सिंचित होत असलेले क्षेत्र २००१-०२ ते २००१०-११ या ९ वर्षांत वाढच झालेली आहे. पाटबंधारे प्रकल्पाच्या लाभक्षेत्रातील विहिरींवर लाभ मिळणारे सरासरी क्षेत्र निश्चितच जास्त असल्याचे समितीने त्यांच्या मूळ अहवालातील खंड-१ च्या पृ. क्र. ५०-५१ मध्ये नमूद केले आहे. त्यानुसार कालव्याच्या लाभक्षेत्रात भूजल पातळी उंचावते व त्याचा फायदा लाभक्षेत्रातील विहिरींवरून घेतल्या जाणाऱ्या पिकास होतो असे नमूद केले आहे. यास्तव समितीने लाभक्षेत्रातील केवळ कालव्याद्वारे भिजणाऱ्या क्षेत्रावर काढलेला निष्कर्ष स्वीकारणे योग्य होणार नाही. कारण लाभक्षेत्रातील विहिरीद्वारे सिंचित होत असलेले क्षेत्रात २००१-०२ ते २०१०-११ या ९ वर्षांत ३.५८ लक्ष हेक्टरवरून १०.२३ लक्ष हेक्टरएवढी वाढ झाली आहे.

यास्तव कालव्याद्वारे व विहिरीद्वारे सिंचित क्षेत्राचा एकत्रित विचार होणे आवश्यक आहे. यानुसार २००१-०२ मध्ये राज्यात पाटबंधारे विभागांतर्गत एकूण सिंचित क्षेत्रात (१३.०७ + ३.५८) १६.६५ लक्ष हेक्टरवरून २०१०-११ पर्यंत (१८.५९ + १०.२३) २८.८२ लक्ष हेक्टर एवढी वाढ झालेली आहे. म्हणून प्रकरण-१ मध्ये विशेष चौकशी समितीने २००१-०२ ते २०१०-११ या ९ वर्षांत राज्यातील राज्यस्तरीय प्रकल्पाच्या कालव्याद्वारे सिंचन क्षेत्राच्या लागवडीलायक क्षेत्राशी येणारी टक्केवारी सुमारे २ टक्के एवढी वाढ असल्याचे जे म्हटले आहे ती प्रत्यक्षात सुमारे ५.४० टक्के इतकी आहे.

समितीने अशीही शिफारस केलेली आहे की, दि. १७.६.२००९ रोजीच्या शासन

टक्केवारी काढण्याच्या या पध्दतीमुळे २००२-०३ साली असणारी १८.२ ही टक्केवारी २००५-०६ व २००६-०७ साली एकूण सिंचित क्षेत्र वाढूनही अनुक्रमे १६.९ व १७.६० अशी कमी झाली आहे. यामुळे एकूण सिंचित क्षेत्राची तुलना एकूण पीकक्षेत्रा ऐवजी (Gross Cropped Area) राज्यातील १० वर्षातील सरासरी वहितीखालचे क्षेत्र किंवा आणखी कोणत्या तरी स्थिरांकाशी करणे उचित होईल असे वाटते.

- ❖ राज्याच्या ज्या प्रदेशातील प्रकल्पांवर (कोकण व अमरावती) प्रत्यक्ष सिंचन वापर इतर प्रदेशांपेक्षा बराच कमी आहे. तसेच इतर प्रदेशातीलही ज्या प्रकल्पांवरील प्रत्यक्ष सिंचन पाणीवापर कमी आहे त्याच्या कारणांचा शोध घेण्यासाठी प्रत्येक प्रदेशात मुख्य अभियंत्यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती नियुक्त करून परिस्थितीचा अभ्यास केला पाहिजे. त्यानुसार आवश्यक त्या उपाययोजना करून पाणीवापर वाढविण्यासाठी प्रयत्न केले पाहिजेत.
- ❖ ९ वर्षात राज्यातील कालव्याद्वारे सिंचित क्षेत्राची लागवडीलायक क्षेत्राशी टक्केवारीत सुमारे दोन टक्के (६.७६-४.८७=१.८९) आणि एकूण सिंचित क्षेत्रात ४२ टक्के (१३.०७ लक्षावरून १८.५९ लक्ष) ऐवढी वाढ झाल्याचे निदर्शनास येते. सिंचन क्षमता निर्मितीतही सुमारे २६ टक्के (३६.४८ लक्षावरून ४५.९१ लक्ष) ऐवढी वाढ झाली आहे. त्यामुळे जलसंपदा प्रकल्पांवर बराच खर्च होऊनही राज्याची सिंचन क्षमता व सिंचित क्षेत्र वाढले नाही हे म्हणणे वस्तुस्थितीस धरून नाही.
- ❖ एकूण सिंचित क्षेत्रात ४७ टक्के (१२.५० लक्षावरून १८.४१ लक्ष) ऐवढी वाढ झाल्याचे निदर्शनास येते. सिंचन क्षमता निर्मितीतही सुमारे २६ टक्के (३७.६९ लक्षावरून ४७.३७ लक्ष) ऐवढी वाढ झाली आहे.
- ❖ जलसंपदा विभागांतर्गत सिंचित क्षेत्रात वाढ झाली तरी इतर प्रणालीतून (उदा.लाभक्षेत्राबाहेरील विहिरी, शेततळी इत्यादि) होणा-या सिंचित क्षेत्रात घट झाल्यामुळे नक्त वाढ नगण्य दिसते. एकूण सिंचित क्षेत्राची तुलना सतत कमीजास्त होणा-या 'एकूण पीक क्षेत्राशी' केल्यामुळे त्याआधारे काढलेले

निर्णयानुसार स्थगित केलेली विहिरीवरील क्षेत्रावरील आकारणी करण्याची पध्दत पाणीवापर संस्थांच्या कार्यक्षेत्रातील विहिरी वगळता इतर विहिरींसाठी पुन्हा चालू करावी. हया संदर्भात शासनाचे धोरण निश्चित करण्यात येत आहे.

निष्कर्ष अयोग्य व गैरसमज पसरविणारे असण्याची शक्यता निर्माण होते. जलसंपदा विभागाने संकलित केलेल्या माहितीत वर उल्लेखल्याप्रमाणे काही त्रुटी असल्या (अनुपयुक्त सिंचन आकारणी, लाभक्षेत्रातील विहिरीवरील सिंचित क्षेत्र वगैरे) तरीही राज्यस्तरीय सिंचन प्रकल्पांबाबत गेल्या ९ वर्षांत सिंचन क्षमता निर्मितीत आणि प्रत्यक्ष सिंचित क्षेत्रात वर दर्शविल्याप्रमाणे निश्चित वाढ झाली आहे.

९ वर्षांच्या कालावधीत ९.४३ लक्ष हेक्टर एवढी अतिरिक्त सिंचन क्षमता निर्माण झाली (अनुपयुक्त सिंचन क्षमता धरून) आणि सिंचित क्षेत्रात ५.४२ लक्ष हेक्टर एवढी वाढ झाली आहे.

सिंचनाचा हिशोब:-

९.१.१ समितीने जललेखा अहवालांवरून तपासलेल्या ४० मोठ्या प्रकल्पांपैकी प्रकल्पांतील तरतुदीपेक्षा दुपटीहूनही अधिक बारमाही पीक क्षेत्रास पाणी देण्यात आले, अशा २० प्रकल्पांची यादी समितीच्या अहवालात दिली आहे. यापैकी १४ प्रकल्प हे पाण्याच्या तुटीच्या वा अतितुटीच्या खोऱ्यात सिंचन देणारे आहेत. शासनाच्या १९८७ च्या निर्णयाप्रमाणे पाणी कमतरता असलेल्या क्षेत्रात उन्हाळी हंगामात ऊसासारख्या बारमाही पिकाला पाणी न देता ते उन्हाळी हंगामी पिकांनाच फक्त देण्यात यावे असे स्पष्ट आदेश आहेत. तरीसुद्धा या धोरणाला व आदेशांना डावलून प्रकल्प मान्यता नसलेल्या प्रमाणात पिकांना प्रकल्पांचे पाणी देण्याचा दोष या प्रकल्पांच्या व्यवस्थापनात घडलेला आहे. सिंचन व्यवस्थापनातील जागरूकतेबद्दल २००० व २००३ मध्ये शासनाचे आदेश देण्यात आले आहेत. परंतु तरीही २००० नंतरच्या काळात रब्बी व उन्हाळी हंगामात ज्या प्रकल्पांवर मोठ्या प्रमाणात बारमाही पिकास पाणी देण्यात आले आहे, त्या प्रकल्पांच्या सिंचन व्यवस्थापनाची जबाबदारी असणाऱ्या कार्यकारी अभियंता व अधीक्षक अभियंता यांच्यावर विभागीय चौकशीची कारवाई करण्यात यावी, अशी समितीची शिफारस आहे. अशा कारवाईबाबत हा मुख्यतः व्यवस्था दोष म्हणून याकडे बघण्याबाबत एक वेगळा विचारही पुढे आला. त्या संबंधी एक सविस्तर विवरणपत्र अहवालाला जोडले आहे.

सिंचनाचा हिशोब:-

९.१.१ मध्ये समितीने २००० नंतरच्या काळात रब्बी व उन्हाळी हंगामात ज्या प्रकल्पांवर मोठ्या प्रमाणात बारमाही पिकास पाणी देण्यात आले आहे. त्या प्रकल्पांच्या सिंचन व्यवस्थापनाची जबाबदारी असणाऱ्या कार्यकारी अभियंता व अधीक्षक अभियंता यांच्यावर विभागीय चौकशीची कारवाई करण्यात यावी, अशी शिफारस केली आहे.

अहवालातील ९/४ मधील वेगळा विचार यांचे अवलोकन केले असता खालीलप्रमाणे निदर्शनास येते :-

" सिंचन व्यवस्थापन अधिकाऱ्यांची चौकशी केल्याने ऊस पिकाखालचे क्षेत्र कमी करण्याबाबतचा प्रश्न सुटण्याची सुतराम शक्यता नाही. याउलट त्यामुळे बरेच गंभीर प्रश्न निर्माण होतील. सध्याची या बाबतची परिस्थिती निर्माण होण्यासाठी गेल्या ३०-४० वर्षांत राज्य शासनाने ऊस पिकाच्या सिंचनाबाबत आणि नवनवीन सहकारी साखर कारखान्यांच्या उभारणीबाबत जे धोरण अंमलात आणले तेच प्रामुख्याने या परिस्थितीस कारणीभूत आहे. निदान यापुढे तरी नवीन साखर कारखान्यांना परवानगी न देण्याचे धोरण आखावे व उसासारख्या नगदी पिकास ठिबक / तुषार सिंचन प्रणालीद्वारे सिंचन सुविधा देणे बंधनकारक करणे योग्य राहिल. त्यामुळे अशा परिस्थितीला सिंचन व्यवस्थापनाचे कार्यकारी अभियंता व अधीक्षक अभियंता हे जबाबदार आहेत असे म्हणणे पूर्णपणे अन्यायकारक आहे व त्यांच्यावर विभागीय चौकशीची कारवाई करणे अन्यायकारक आहे."

त्यामुळे अशा प्रकरणी चौकशी करण्याची आवश्यकता वाटत नाही.

कार्यकक्षा क्र. २ :- महामंडळांनी सुधारित प्रशासकीय मान्यता दिलेल्या प्रकल्पांच्या किंमतीतील वाढ व त्याची कारणे प्रचलित नियम व अधिकारानुसार सुसंगत असल्याची तपासणी करणे.

<p>९.२</p>	<p>संकल्पनाशी संबंधित अनियमितता</p> <p>९.२.१ मूळ प्रशासकीय मान्यतेमध्ये समाविष्ट असलेल्या मंजूर संकल्पचित्रांमधील अपुऱ्या तरतुदींमध्ये बांधकामाचे वेळी होणारी किंमतवाढ हा मोठा चिंतेचा घटक आहे. त्याचे मूळ कारण प्रकल्पाची आखणी करताना संकल्पचित्रांच्या तांत्रिक गरजांची पुरेशी माहिती नसणे, किंवा त्या गरजांची नीट दखल न घेतली जाणे हा आहे. याअभावी तयार होणारे प्रकल्पांचे अहवाल आर्थिक व व्यावहारिक दृष्टीने कच्चे ठरले आहेत व त्यात बांधकामाच्या वेळी फार मोठे (१५% पेक्षा अधिक) बदल करावे लागले आहेत. अशा प्रकारचे कच्चे अहवाल घाईघाईने किंवा चुकीच्या पध्दतीने तयार करून त्यांना घाईत प्रशासकीय मान्यता घेणे हा एक मोठा दोष मानला पाहिजे. ज्या प्रकल्पांच्या तपासणीत असा दोष दिसून आला, त्या प्रकल्पांची माहिती समितीच्या अहवालात दिली आहे. अशा प्रकरणात संबंधित दोषी अधिकाऱ्यांवर योग्य त्या शिक्षेसाठी विभागीय चौकशी करणे इष्ट होईल असे समितीस वाटते.</p>	<p>संकल्पनाशी संबंधित अनियमितता</p> <p>९.२.१ मध्ये संकल्पनाशी संबंधित अनियमितता बाबत मूळ प्रशासकीय मान्यता अहवाल तयार करताना अपुऱ्या तरतुदी केल्यामुळे बांधकामाच्या वेळी १५ % पेक्षा अधिक बदल करावा लागला आहे. समितीने प्रस्तावित केलेल्या विशिष्ट प्रकल्पांबाबत राज्यस्तरीय तांत्रिक सल्लागार समितीमार्फत सखोल तपासणी करून तथ्य आढळल्यास विभागीय चौकशी करण्यात येईल.</p>
<p>९.२.२ प्रकल्पांमधील कालव्याच्या अस्तरीकरणाची तरतूद तपासताना समितीस असे आढळून आले की योग्य प्रकारे कालव्याचा जलशास्त्रीय अभ्यास, तसेच भूस्तरांचा योग्य अभ्यास न करताच प्रकल्पाच्या मूळ संकल्पनातील बदल हाती घेण्यात आला. शासकीय आदेशांप्रमाणे कालव्याचे अस्तरीकरण सरसकटपणे न करता मर्यादित स्वरूपात निवड करून करायचे आहे. कोणतेही सबळ तांत्रिक कारण विश्लेषणात्मक पध्दतीने न तपासता कालव्यांना अस्तरीकरण प्रस्तावित करणारे संबंधित मुख्य अभियंता व पुरेसे विश्लेषणात्मक तांत्रिक कारण नसतानाहि केवळ ढोबळ विचार म्हणून प्रस्तावित केलेल्या अस्तरीकरणाला सुधारित प्रशासकीय मान्यतेच्या प्रस्तावास मान्यता देणारे कार्यकारी संचालक जबाबदार ठरतात. अशा प्रकरणांमध्ये विभागीय चौकशी करण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.</p>	<p>९.२.२ मध्ये कालव्याच्या अस्तरीकरणाची नव्याने तरतूद करताना भूस्तरांचा योग्य अभ्यास न करता काही प्रकल्पांच्या सुधारित प्रकल्प अहवालात कालव्याचे अस्तरीकरण समाविष्ट केले असल्याचा उल्लेख केला आहे. याबाबत संबंधित मुख्य अभियंता व पुरेसे विश्लेषणात्मक तांत्रिक कारण नसताना केवळ ढोबळ विचार म्हणून अस्तरीकरणाला सुधारित प्रशासकीय मान्यता देणारे कार्यकारी संचालक जबाबदार असल्याचे निष्कर्ष समितीने काढले आहेत.</p> <p>ज्या प्रकल्पामध्ये महामंडळ स्तरावर अस्तरीकरणस प्रशासकीय मान्यता देण्यांत आली असेल असे प्रकल्प वगळता इतर प्रकल्पांबाबत समितीने सूचविल्यानुसार जबाबदार मुख्य अभियंता विरुद्ध विभागीय चौकशी करण्यांत येत आहे.</p>	
<p>९.२.३ अनेक प्रकल्पांतील पूर हाताळणाऱ्या सांडव्यांच्या तरतुदी वैज्ञानिक दृष्टीने अपुऱ्या ठरल्याने सुप्रमांच्या वेळी त्यांच्यात सुधारणा कराव्या लागल्या. मूळ</p>	<p>९.२.३ मध्ये अनेक प्रकल्पांतील पूर हाताळणाऱ्या सांडव्यांच्या तरतुदी अपुऱ्या ठरल्याने सुधारित प्रशासकीय मान्यताच्या वेळी त्यांच्यात सुधारणा कराव्या लागल्या अशा</p>	

मंजूऱ्यांच्या वेळींच पुरांची तरतूद कच्च्या गृहीतांवर किंवा कालबाहय सूत्रांवर आधारित होती. संकल्पचित्र संघटनेचा सल्ला वेळींच घेणे आवश्यक होते, परंतु ते न केल्यामुळे नंतर प्रकल्पांच्या खर्चात वाढ झाली. १९८५ मधे पूरविषयक तरतुदीसाठी नवी भारतीय मानके प्रसूत झाली. त्यानंतरहि ज्या मुख्य अभियंत्यांनी अशा अपुऱ्या किंवा चुकीच्या तरतुदींना तांत्रिक मंजूरी दिली अशा नजरेत आलेल्या ८ प्रकल्पांची यादी समितीच्या अहवालात दिली आहे. त्यांना दोषी धरण्यात यावे, अशी समितीची शिफारस आहे. प्रकल्पाच्या तांत्रिक मंजूरीत संकल्पित खर्चाला मंजूरी एवढीच मर्यादित अपेक्षा नसून त्या खर्चाचा रास्तपणा, त्याची वैज्ञानिक गरज, अभियांत्रिकी रचना या सगळ्याला तांत्रिक मंजूरी दिली जाते. ही जबाबदारी नीट न पाळणाऱ्या मुख्य अभियंत्यांना दोषी धरण्यात यावे व योग्य त्या शिक्षेसाठी त्यांची विभागीय चौकशी करावी अशी समितीची शिफारस आहे.

मंजूरीचे अधिकृत सक्षम अधिकारी :

मूळ अहवालातील खंड-१ मधील ९.२.३ मध्ये मंजूरीचे अधिकृत सक्षम अधिकारी : याबाबत समितीने दि. ०७.१०.२००६ च्या शासन निर्णयानुसार सुधारित प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार महामंडळास नाहीत ही बाब महामंडळाच्या व्यवस्थापकीय संचालकांनी महामंडळाच्या नजरेस आणून दिली नाही, करिता महामंडळाच्या कार्यकारी संचालक तसेच मुख्य लेखा व वित्त अधिकारी यांना जबाबदार धरण्यांत येत असल्याने त्यांची विभागीय चौकशी करण्यांत यावी असे सूचविले आहे.

प्रकल्पांची यादी अहवालात ९/७ मध्ये दिली आहे. याबाबत संबंधित मुख्य अभियंता यांना जबाबदार धरावे अशी समितीने शिफारस केली आहे. सदरच्या प्रकल्पांचे पूर संकल्पनेत करण्यांत आलेल्या सुधारणा प्रकल्पाच्या (धरणाच्या सुरक्षिततेच्या दृष्टीने) आवश्यक असल्याने व असे सुधारित पूर अभ्यास मध्यवर्ती संकल्पचित्र संघटना, नाशिक अथवा केंद्रिय जल आयोग, नवी दिल्ली यांच्यानुसार केले गेले असल्यामुळे ही शिफारस अमान्य करण्यांत येते.

याबाबत दि. ०४.१२.२००३ च्या शासन निर्णयानुसार सुप्रमाचे अधिकार दि.२०.०८.२००९ पर्यंत अस्तित्वात होते. हे दि.२०.०८.२००९ च्या शासन निर्णयाचे अवलोकन केले असता लक्षात येते. म्हणजेच दि. २०.०८.२००९ रोजी शासनाने दि.०४.१२.२००३ रोजी देण्यांत आलेले सुप्रमाचे अधिकार रद्द केले अथवा सिमित केले आहेत. त्यामुळे विशेष चौकशी समितीने तपासणी केलेल्या प्रकल्पांबाबत दि.२०.०८.२००९ चा शासन निर्णय महामंडळास प्राप्त झाल्यानंतर त्यांचे उल्लंघन करून महामंडळांनी सुप्रमा दिली असल्यास ती अनियमितता ठरते. अशा बाबीमध्ये कार्यकारी संचालक व मुख्य लेखा व वित्त अधिकारी यांच्या चौकशीची समितीची शिफारस मान्य करण्यांत येत आहे. तसेच ज्या प्रकल्पावर दि.०४.१२.२००३ च्या शासन निर्णयाचे उल्लंघन करून मंजूर प्रमा खर्चापेक्षा अधिकचा खर्च झाला आहे व महामंडळांनी सुप्रमा दिली आहे अशा ठिकाणी देखील संबंधित कार्यकारी संचालक व मुख्य लेखा व वित्त अधिकारी यांची विभागीय चौकशी करण्यांत येत आहे.

कार्यकक्षा क्र. ३:- प्रकल्पांच्या विलंबाच्या कारणांची तपासणी करणे

९.३	<p>प्रकल्पांमधील विलंब</p> <p>९.३.१ पर्यावरण आणि वन विभागासंबंधी मान्यता नसताना प्रकल्पाच्या कामांना सुरुवात करणे:-</p>	<p>विलंबाची कारणे :-</p> <p>९.३.१ मध्ये प्रकल्पाच्या अंमलबजावणीच्या विलंबाबाबत पर्यावरण व वन विभागाची मान्यता नसताना प्रकल्पाचे कामांना सुरुवात करणे व वन व पर्यावरण विभागाच्या मान्यतेस ५ वर्षांपेक्षा अधिक कालावधी लागलेले ३२ प्रकल्प समितीने उध्दृत केले आहेत.</p>
-----	---	--

पर्यावरण व वन विभागा संबंधीच्या मंजूच्या मिळाल्याशिवाय प्रकल्पाची कामे सुरु करू नयेत असा नियम आहे. पर्यावरण विभागाची मान्यता प्राप्त झालेली नाही असे २ प्रकल्प असून वन विभागाची मान्यता मिळण्यासाठी ५ वर्षांपेक्षा जास्त कालावधी लागला असे ३१ प्रकल्प आहेत.

पर्यावरण व वन विभागाची परवानगी मिळाल्याशिवाय ज्या अधिका-यांनी निविदा काढल्या व कामाचे आदेश दिले अशासाठी जबाबदार असणा-या अधिका-यां विरुद्ध कठोर/ जबर स्वरूपाच्या शिक्षेसाठी विभागीय चौकशीची कारवाई करण्यात यावी अशी समितीने शिफारस केली आहे. पर्यावरण व वन विभागाची मंजूरी काम सुरु करण्यापूर्वी मिळविणे बंधनकारक आहे. पण तशी मंजूरी घेतलेली नाही ही बाब महामंडळाच्या नियामक मंडळाच्या / अध्यक्षांच्या निदर्शनास आणलेली दिसत नाही. याचीही नोंद घेणे आवश्यक आहे. या कारणास्तव कार्यकारी संचालक यांनी आपली जबाबदारी पाळली नाही असे म्हणावे लागेल.

या मान्यता मिळविण्यात झालेल्या विलंबा करिता समितीने अशा प्रकल्पाच्या निविदा काढणा-या व कामाचे आदेश देणा-या अधिका-यांविरुद्ध विभागीय चौकशीची कारवाई प्रस्तावित केली आहे.

वन व पर्यावरण विभागाची मान्यता घेणे ही बाब महसूल, वन व जलसंपदा विभागांशी संबंधित आहे. त्यामुळे समन्वयास लागणारा विलंब हा केवळ जलसंपदा विभागाच्या अधिका-यांवर अवलंबून नसून सदरची बाब इतर खात्यातील अधिका-यांना देखील लागू होत असल्याने संबंधित यंत्रणेमधील अधिका-यांचीदेखील चौकशी होणे आवश्यक आहे. त्याचप्रमाणे वन व पर्यावरण विभागाची मान्यता घेणे ही सांविधानिक बाब असल्याने अशी मान्यता न घेता कामास सुरुवात केली असल्यास संबंधित कार्यकारी अभियंता यांची विभागीय चौकशी करण्यांत येत आहे.

९.३.२ जमीन ताब्यात असल्या शिवाय कामे सुरु करणे :-

प्रकल्पासाठी आवश्यक असलेल्या जमिनीचा ताबा विभागाकडे मिळाल्याखेरीज कोणतेही काम सुरु करू नये असे स्पष्ट आदेश आहेत. जमिनीचा ताबा मिळण्याची खात्री करून न घेता काम सुरु करण्याचा सर्वात मोठा प्रतिकूल परिणाम उर्वरित जमीन ताब्यात मिळून काम पूर्ण होईपर्यंतच्या काळात कामासाठी केलेली गुंतवणूक निष्फळ ठरण्यामध्ये होतो. अशा अवस्थेत बांधकाम सुरु करण्यास जबाबदार असणा-या अधिका-यांस यासाठी जबाबदार धरले पाहिजे. त्यांच्यावरील कारवाईचे स्वरूप हे विलंबामुळे झालेली किंमतवाढ आणि विलंब कमी करण्यामध्ये काही प्रयत्न केले का यावर अवलंबून राहिल. जेथे विलंब कमीत कमी आहे आणि निष्फळ गुंतवणूक कमी आहे तेथे किरकोळ शिक्षा, परंतु जेथे विलंब जास्त झाला आहे आणि गुंतवणूक मोठ्या प्रमाणात पडून राहिली आहे, अशा प्रकरणी कठोर / जबर शिक्षेसाठी विभागीय चौकशीची कारवाई करावी अशी समितीने शिफारस केली आहे.

९.३.२ मध्ये जमिनी ताब्यात असल्याशिवाय कामांना सुरुवात करण्याबाबत जो उल्लंघन केले आहे त्याबाबत ज्या ठिकाणी विलंब कमीत कमी आहे तेथे कमीत कमी शिक्षा व जादा विलंबास विभागीय चौकशी अशी दुहेरी कारवाई समितीने सूचविली आहे. एकुण प्रकल्पाच्या भू संपादनाची प्रक्रिया ही जलसंपदा, महसूल, मदत व पुनर्वसन इत्यादी यंत्रणांची सामुदायिक जबाबदारी आहे. याच्यामध्ये समन्वयाचा अभावाने या बाबी घडल्या असल्यामुळे समितीची शिफारस मान्य करता येऊ नये असे वाटते. तथापि, समितीच्या अहवालात ९/८ मध्ये भू संपादन प्रक्रियेशिवाय निविदा काढण्यांत आलेल्या प्रकल्पांची यादी देण्यांत आली आहे. असे करणे प्रचलित शासन निर्णयाला धरून नसल्याने या प्रकरणी संबंधित कार्यकारी अभियंता यांची विभागीय चौकशी करण्यांत येत आहे.

९.३.३ पुरेसा निधी / वित्तीय तरतूद असल्याशिवाय प्रकल्पाची कामे सुरु

संक्षिप्त अहवालातील ९.३.३ मध्ये पुरेसा निधी / वित्तीय तरतूद असल्याशिवाय काम

करणे:-

भूसंपादनासाठी असलेला नियम हा वित्तीय तरतुदीला देखील लागू होतो. जो पर्यंत प्रकल्पाच्या कामासाठी योग्य प्रमाणात निधीची तरतूद होत नाही, तो पर्यंत काम करण्यात येऊ नये अशा प्रकारचे आदेश आहेत. प्रकल्प पूर्ण करण्यासाठी झालेल्या विलंबामध्ये प्रकल्पांना पुरेसा निधी न मिळणे हे एक महत्वाचे कारण आहे. अशा प्रकल्पांची कामे ज्या महामंडळांतर्गत आहेत त्या त्या महामंडळाच्या कार्यकारी संचालक आणि मुख्य लेखा तथा वित्त अधिकारी यांचे विरुद्ध कठोर / जबर शिक्षेसाठी कारवाई करण्याची शिफारस समितीने केली आहे.

सुरु केल्यामुळे कामांना झालेल्या विलंबाच्या बाबतीत कार्यकारी संचालक व मुख्य लेखा व वित्त अधिकारी यांचेविरुद्ध विभागीय चौकशीची शिफारस समितीने केली आहे.

महामंडळांना प्राप्त होणाऱ्या निधीचे योग्य नियोजन करण्याची जबाबदारी कार्यकारी संचालक आणि मुख्य लेखा व वित्त अधिकारी यांची असल्याने पुरेसा निधी / वित्तीय तरतूद न मिळाल्याने सुरु असलेल्या कामांना झालेल्या विलंबाबाबत समितीने सुचविल्याप्रमाणे कार्यकारी संचालक व मुख्य लेखा व वित्त अधिकारी यांच्याविरुद्ध विभागीय चौकशी करण्यात येत आहे.

९.३.४ प्रकल्पाच्या घळभरणीच्या वेळी निर्धारित एवढी सिंचन क्षमता निर्मिती झालेली नसणे

मुख्य धरणाची किंवा उपसा सिंचन योजनेची शीर्ष कामे जेव्हा पूर्णत्वास येतात, त्याच वेळेस कालव्यांच्या सुरवातीच्या भागामधील सिंचन क्षमता निर्मितीची कामेही झालेली असणे नियमानुसार अपेक्षित आहे. धरणांची घळभरणी झाली व त्यावेळी सिंचन क्षमता निर्मिती काहीही झालेली नाही किंवा घळभरणीनंतरच्या पुढील दोन वर्षांतही काहीही सिंचन क्षमता निर्मिती झालेली नाही असे एकूण २३ प्रकल्प दिसून आलेले आहेत. अशा प्रकरणात घाईने घळभरणी करण्यासंबंधीचे निर्णय घेणाऱ्या संबंधित अधिकाऱ्यांवर कठोर / जबर शिक्षेसाठी विभागीय चौकशी करण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

समितीच्या मूळ अहवालातील खंड-१ मधील - ९.३.४ नुसार मुख्य धरणाची अथवा उपसा सिंचन योजनेची शीर्षकामे पूर्ण होत असताना कालव्याच्या सुरवातीच्या काळातील सिंचन क्षमता निर्मितीचे काम पूर्ण करून काही अंशी सिंचन क्षमता निर्माण करणे आवश्यक असते. ज्या प्रकल्पावर अशा प्रकारे सिंचनक्षमता निर्मिती झाली नाही अशा ३.१६ मधील २३ प्रकरणात घळभरणी करण्याचा निर्णय घेणाऱ्या अधिकाऱ्यांवर विभागीय चौकशी करण्याची कारवाई समितीने प्रस्तावित केली आहे.

या यादीचे अवलोकन केले असता २३ पैकी २० प्रकल्पावर पुढील २ वर्षांमध्ये सिंचनक्षमता निर्मिती झालेली आहे असा उल्लेख समितीने त्यांच्या मूळ अहवालात केलेला आहे. त्यामुळे उर्वरित ३ प्रकल्पावर | उर्ध्व प्रवरा (निळवंडे) प्रथम टप्पा, दरा मध्यम प्रकल्प, व कोर्ले सातंडी प्रकल्प) समितीची शिफारस मान्य करण्यांत येत आहे.

कार्यकक्षा क्र.४ :- मूळ प्रशासकीय मान्यतेच्या तुलनेत प्रकल्पांच्या व्याप्तीमध्ये झालेल्या बदलाची कारणमीमांसा तपासणे व अशा व्याप्ती बदलामुळे किंमतीत झालेल्या वाढीची तपासणी करणे.

प्रकल्पांतील व्याप्ती बदल

९.४.१) तिन्ही प्रकारांनी (क्षेत्र विस्तार, साठवण वाढ, जोड/उपप्रकल्पांची भर) होणारे व्याप्तीबदल हे मूलतः जलवैज्ञानिक निकषांवर नीट तपासले जाणे आवश्यक आहे. शासनाच्या २००३ च्या आदेशान्वये जलवैज्ञानिक तपासणी ही आवश्यक करण्यात आली आहे. पण ती गरज पूर्ण न करणारे प्रकल्प स्विकृतिसाठी सुचवणारे मुख्य अभियंता यांना यासाठी जबाबदार धरण्यात यावे व सौम्य/किरकोळ शिक्षेची कारवाई

प्रकल्पांमधील व्याप्ती बदल :-

९.४ मधील ९.४.१ ते ९.४.५ला अनुसरून प्रकल्पांच्या व्याप्तीतील बदलांच्या मंजूरीबाबत झालेल्या अनियमितता विषयी समितीने सौम्य / किरकोळ शिक्षा करण्याची कारवाई प्रस्तावित केली आहे. ती मान्य करण्यात येत आहे.

करण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.४.२) ज्या घटकांचे स्वतंत्र लाभव्यय गुणांक विहित निकषांपेक्षा कमी आहेत, पण मूळ प्रकल्पाच्या विस्तारात हे घटक जोडले गेल्यामुळे निकषात बसत नसणारी सिंचनावरील गुंतवणूक त्या प्रकल्पास सुधारित मंजूरी देताना स्पष्ट झाली नाही, अशा प्रकारच्या दोन्ही दोषांसाठी (मूळ प्रकल्पात नवा घटक समाविष्ट करणे व तो निकषात न बसणारा असणे यासाठी संबंधित मुख्य अभियंतांना दोषी धरण्यात यावे व सौम्य / किरकोळ शिक्षेची कारवाई त्यांच्यावर करण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.४.३) महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियामक प्राधिकरणाच्या कायद्याचे (२००५) कलम ११ (च) नुसार महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियामक प्राधिकरणाची मान्यता घेणे आवश्यक होते पण ती मान्यता घेतलेली नाही. अशा सन २००५ नंतरच्या एकूण १२ प्रकल्पांना अशाप्रकारे मान्यता न घेणे ही अनियमितता आहे. यासाठी संबंधित कार्यकारी संचालक यांना दोषी धरून सौम्य / किरकोळ शिक्षेची कारवाई करण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.४.४) काही प्रकल्पांमध्ये विस्तारित लाभक्षेत्राच्या कामांचा प्रति हेक्टरी खर्च हा त्या त्या काळातील लघु प्रकल्पांच्या मापदंडाच्या तुलनेतही बराच जास्त असून त्यांचा समावेश प्रकल्पात करून घेण्यात आला व अशा प्रकारे विस्तारित केलेल्या प्रकल्पाला एकत्रितपणे सुप्रमा देण्यात आली. वाढीव क्षेत्राचा खर्च हा निकषात न बसणारा आहे हे प्रकल्पाच्या सुप्रमा मंजूरीच्या वेळी लक्षात आणून देण्यात आलेले नाही. अशा प्रकारे निकषात न बसू शकणारे क्षेत्रीय विस्तार प्रस्तावित केल्याबद्दल मुख्य अभियंता यांना दोषी धरण्यात यावे व सौम्य / किरकोळ शिक्षेची कारवाई करण्यात यावी.

१.४.५) व्याप्तीतील बदल असलेल्या आणि त्याव्यतिरिक्तही अनेक दोष असणाऱ्या "दोषयुक्त" प्रकल्पांची यादी म्हणून अहवालास जोडली आहे. अशा १६ प्रकल्पांना मंजूरी प्रस्तावित केल्याबद्दल संबंधित कार्यकारी संचालकांना दोषी धरण्यात यावे व सौम्य/ किरकोळ शिक्षेची कारवाई करण्यात यावी.

समितीने त्यांच्या मूळ अहवालात १.४.१ (६) मध्ये १६ दोषयुक्त प्रकल्पांची यादी खालीलप्रमाणे दिली आहे.

अ.क्र.	प्रकल्प	जिल्हा
मकूखोविम		
१	भीमा (उजनी) प्रकल्प	सोलापूर
२	कृष्णा कोयना उ. सि.यो. (ताकारी व म्हेसाळ)	सांगली
३	सीना मध्यम प्रकल्प (भोसीखिंड बोगद्यासह)	अहमदनगर
विपाविम		
४	बेंबळा प्रकल्प	यवतमाळ
५	निम्न पैनागंगा प्रकल्प	यवतमाळ
६	जिगाव	बुलढाणा
तापाविम		
७	कुन्हा वडोदा प्रकल्प	जळगाव
८	सुलवाडे	धुळे
९	बोधवड परिसर	जळगाव
१०	निम्न तापी प्रकल्प	जळगाव
११	मुक्ताईनगर उ.सि.यो.	जळगाव
गोमपाविम		
१२	मांजरा प्रकल्प	लातूर
१३	विष्णुपूरी प्रकल्प (गोदावरी बॅरिजसह)	नांदेड व इतर
१४	ब्रह्मगव्हाण उ.सि.यो.	औरंगाबाद
१५	ऊर्ध्व गोदावरी प्रकल्प	नाशिक
१६	कृष्णा मराठवाडा प्रकल्प	उस्मानाबाद व बीड

या प्रकल्पांच्या बाबत स्वतंत्र तज्ञ समितीकडून योग्य ती तपासणी व पुनरचना करून घेणे इष्ट राहिल असे समितीने म्हटले आहे.

		या करिता उपरोक्त प्रकल्पांची महासंचालक, मेरी, नाशिक यांच्या अध्यक्षतेखालील असलेल्या "राज्य स्तरावरील तांत्रिक सल्लागार समिती" कडून तपासणी करण्यांत येत आहे. यामध्ये अनियमितता आढळल्यास संबंधित कार्यकारी संचालक यांच्यावर समितीने १.४.१ (६) मध्ये सुचविल्याप्रमाणे कारवाई करण्यात येईल.
कार्यकक्षा क्र. ५ :- उपसा सिंचन योजनांची उपयुक्तता वाढविण्यासाठी उपाययोजना सुचविणे.		
९.५	<p>उपसा सिंचन योजनांमधील अनियमितता</p> <p>९.५.१ उपसा सिंचन योजनेचे क्षेत्र २००० हेक्टर पेक्षा जास्त असेल तर त्या उपसा सिंचन योजनेस मोठी उपसा सिंचन योजना असे संबोधले जाते. अशा उपसा सिंचन योजनांना मुख्यमंत्री अथवा उपमुख्यमंत्री यांची मान्यता असणे १९९९ च्या शासन निर्णया नुसार आवश्यक करण्यात आले आहे. तरी सुध्दा अशी मान्यता घेतली नाही असे २ उपसा प्रस्ताव समितीच्या लक्षात आले. याबाबत संबंधित कार्यकारी संचालक यांना दोषी धरण्यात यावे व योग्य त्या कारवाईसाठी विभागीय चौकशी करण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.</p> <p>९.५.२ उपसा योजनांच्या आवर्ती वीजबिलांचा खर्च प्रकल्पाच्या भांडवली तरतूदीतून भागविणे ही मोठी अनियमितता आहे. याबाबत संबंधित मुख्य अभियंता यांना दोषी धरण्यात येऊन सौम्य / किरकोळ शिक्षेची कारवाई करण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.</p> <p>९.५.३ शासनाने पाणीपट्टी सोबत विजबील अंतर्भूत करून उपसा सिंचन योजनेचे प्रकल्पशः पाणीपट्टीचे दर मुख्य अभियंता यांनी निश्चित करावयाचे आहेत. कृष्णा खोरे वगळता इतर महामंडळात असे दर निश्चित केल्याचे आढळून आले नाही. याबाबत संबंधित मुख्य अभियंता यांना दोषी धरण्यात यावे व त्यांचेवर सौम्य/ किरकोळ शिक्षेची कारवाई करण्यात यावी. अशी समितीची शिफारस आहे.</p>	<p>उपसा सिंचन योजना :-</p> <p>९.५.१ मध्ये या ठिकाणी ज्या उपसा सिंचन योजनांचे लाभक्षेत्र २००० हेक्टरपेक्षा जास्त असल्यास त्यांना दि.२३.०६.१९९९ च्या शासन निर्णयानुसार अशा उपसा सिंचन योजनांना मा.मुख्य मंत्री / मा.उपमुख्य मंत्री यांची मान्यता घेण्यांत आली नाही, अशा प्रकल्पांच्या बाबतीत संबंधित कार्यकारी संचालक यांना जबाबदार धरण्यात यावे व त्यांची विभागीय चौकशी करण्याची शिफारस समितीने केली आहे. ती मान्य करण्यात येत आहे.</p> <p>उपसा सिंचन योजनांची वीज बिलाचा खर्च भांडवली तरतूदीतून भागवावयाची अनियमितता झाली, त्या ठिकाणी मुख्य अभियंता यांना दोषी धरून सौम्य शिक्षा करण्यात यावी तसेच ज्या ठिकाणी उपसा सिंचनसाठी प्रकल्पशः पाणीपट्टीचे दर मुख्य अभियंता यांनी निश्चित केले नाही, या बाबत मुख्य अभियंता यांना दोषी धरण्यात यावे व सौम्य शिक्षा करावी अशी शिफारस केली आहे. सदर शिफारस मान्य करण्यांत येत आहे.</p>
कार्यकक्षा क्र. ६ :- जलसंपदा विभागातील प्रकल्प कामांच्या गुणवत्ता वाढीसाठी (Quality Enhancement) उपाययोजना सुचविणे.		
९.६	<p>प्रकल्पांची गुणवत्ता</p> <p>९.६ कालव्याच्या अस्तरीकरणाचे काम चालू असताना पुरेशा क्षेत्रीय भेटी न देणे, बराजेसची कामे चालू असताना कामाच्या गुणवत्तेच्या पुरेशा चाचण्या न घेणे.</p>	<p>बांधकामाची गुणवत्ता :-</p> <p>९.६ मध्ये समितीने प्रकल्पनिहाय केलेल्या शिफारशी मान्य करण्यांत येत असून दोषी अधिकाऱ्यांवर योग्य ती कारवाई करण्यांत येत आहे.</p> <p>९.८ मध्ये समितीने धामणी (जि. कोल्हापूर), कुकडी (सीना बोगदा), जिगाव (जि.</p>

कोलप्राऊटचा वापर करुनही धरणांतून फार गळती असणे यासाठी जे अधिकारी जबाबदार असतील त्यांचेवर योग्य त्या विभागीय चौकशीची कारवाई करावी अशी समितीची शिफारस आहे.

बुलढाणा), कोंडाणे (जि. रायगड) आणि चणेरा (जि. रायगड) (संदर्भ प्रकरण २ परि. ६.२). या प्रकल्पांच्या व्यवहारांची सखोल चौकशी योग्य त्या यंत्रणेमार्फत करण्याची शिफारस केली आहे.

या ५ प्रकल्पांपैकी कोंडाणे (जि. रायगड) या प्रकल्पाच्या अनियमिततेबाबत कार्यकारी संचालक, मुख्य अभियंता, अधीक्षक अभियंता इ. अधिकाऱ्यांची विभागीय चौकशी सुरु करण्यात आलेली आहे. चनेरा धरणाच्या कामाची निविदा रद्द करण्यात आलेली आहे. तरीही चनेरा (जि.रायगड), धामणी (जि. कोल्हापूर), कुकडी (सीना बोगदा) व जिगाव प्रकल्प (जि. बुलढाणा) या प्रकल्पांची दक्षता पथकामार्फत (Vigilance Unit) चौकशी करण्यात येईल. सदर चौकशी करित असताना प्रकल्प ज्या महामंडळांतर्गत आहे त्या महामंडळाव्यतिरिक्त इतर प्रादेशिक दक्षता पथकामार्फत (Vigilance Unit) चौकशी करण्यात येत आहे.

९.९

समितीच्या कार्यक्षेत्रबाहेरील अनियमितता

समितीच्या चौकशीच्या दरम्यान अशा बऱ्याच अनियमितता समितीच्या निदर्शनास आल्या ज्या समितीच्या कार्यक्षेत्र बसत नाहीत. अशा अनियमितता म्हणजे निविदेतील कलम ३८ चा वापर, ठेकेदाराला आगाऊ उचल (mobilization advance), संकेतांक देण्याची कार्यपध्दती, अंदाजपत्रकांचे अद्ययावतीकरण, निविदांमध्ये बांधकामेतर बाबींचा समावेश, वक्राकार दरवाजे आणि ठेकेदारांनी केलेली संकल्पचित्रे.

या अनियमितता प्रकल्पांच्या वाढत्या किंमती व विलंब यांच्याशी संबंधित असल्या तरी पूर्णतः समितीच्या कार्यक्षेत्र बसत नसल्याने या प्रकरणांचा वेगळा तपास शासनाला योग्य त्या मार्गाने कायद्याच्या चौकटीत राहून करावा लागेल. मात्र याबाबतचे समितीचे सर्वसाधारण अभिप्राय जोडपत्र म्हणून या अहवाला बरोबर सादर केले आहेत.

मूळ अहवालाच्या खंड-१ मध्ये प्रकरण ९.९ मध्ये समितीच्या कार्यक्षेत्र न बसणाऱ्या काही पुढील अनियमिततांचा उल्लेख करण्यात आलेला आहे.

अ.क्र.	बाब	अभिप्राय
१	निविदेतील कलम ३८ चा गैरवापर करून एका कामास दुसरे काम नियमित निविदा प्रक्रिया न करता जोडले जाणे.	महामंडळांनी त्यांच्या कायद्यातील कलम १९ मध्ये असणाऱ्या तरतुदीनुसार कार्यवाही केली आहे. तथापि कलम ३८चा गैरवापर होऊ नये याबाबत मा.मंत्री (जलसंपदा) यांनी विधानमंडळात दिलेल्या आश्वासनानुसार दि. ११.१०.२०१२ नुसार शासन निर्णय निर्गमित केला आहे.
२	योग्य स्पष्टीकरण न देता पूर्व तयारीसाठी आगाऊ उचल (mobilization advance) मंजूर करण्यात आली.	महामंडळांनी त्यांच्या कायद्यातील कलम १९ मध्ये असणाऱ्या तरतुदीनुसार कार्यवाही केली आहे. तथापि पूर्व तयारीसाठी आगाऊ उचल मंजूर करण्यात येऊ नये म्हणून दि २२.१०.२०१० .रोजी जलसंपदा विभागाने शासन निर्णय निर्गमित केला आहे.

३	संकेतांकाविषयाच्या शंकास्पद पध्दती	संकेतांक विषयाच्या पध्दती बाबतचा शासन निर्णय निर्गमित करण्याची प्रक्रिया मंत्रालयीन पातळीवर सुरु आहे.
४	निविदा स्वीकृतीसाठी अंदाजपत्रकांचे अद्ययावतीकरण	निविदा स्वीकृतीसाठी अंदाजपत्रकाच्या अद्ययावतीकरणाबाबतची मार्गदर्शक तत्त्वे दिनांक १९.५.२०१० रोजीच्या शासन निर्णयान्वये निश्चित करण्यात आली आहेत.
५	बांधकामाच्या निविदांमध्ये वहाने, संगणक इत्यादी बांधकामेतर कामांचा समावेश	बांधकामाच्या निविदा व वाहने, संगणक इत्यादीमध्ये बांधकामेतर कामांचा समावेश बांधकामाच्या निविदेमध्ये ज्या ठिकाणी वाहने संगणक इ.सारख्या बांधकामेतर बाबींचा अंतर्भाव निविदेच्या सूची-ब मध्ये करण्यात येऊन त्यांची स्वतंत्रपणे देयके अदा करण्यात आली असतील त्या ठिकाणी संबंधितांची चौकशी करण्यात येऊन त्यांना सौम्य शिक्षा देण्यात यावी असे वाटते. भविष्यात बांधकामांच्या निविदांमध्ये बांधकामेतर कामांचा समावेश करावा किंवा कसे यासंदर्भातील प्रणालीबाबत शासन स्तरावरून धोरण निश्चित केले जाईल.
६	वक्राकार दरवाजांचे वजन	वक्राकार दरवाजाबाबत समितीने त्यांच्या अहवालाच्या खंड २-मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे शिफारस मान्य करण्यांत येत आहे.
७	निविदांतर्गत ठेकेदारांनी केलेली संकल्पचित्रे	काही निविदांतर्गत ठेकेदारांनी संकल्पचित्रे केली असली तरी अशा संकल्पचित्रांची छाननी मध्यवर्ती संकल्पचित्र संघटना, नाशिक यांच्याकडून करण्यात आली व त्यास संबंधित मुख्य अभियंता यांनी मान्यता दिली असल्यामुळे या ठिकाणी कारवाई आवश्यक नाही.

कार्यकक्षा क्र. ७ व ८ :- प्रकल्प ठरलेल्या मुदतीत व खर्चात पूर्ण करण्याकरिता उपाययोजना सुचविणे, सिंचन क्षेत्रात वाढ होण्यासाठी उपाययोजना सुचविणे.

९.१०

महामंडळांनी वा अधिकाऱ्यांनी केलेली कोणती कार्यवाही चुकीची आहे वा कोणती बरोबर आहे हे ठरवताना समितीने मुख्यतः शासनाने निर्गमित केलेल्या आदेशांचा आधार घेतला आहे. ज्या मुद्यांबाबत स्पष्ट आदेश नाहीत असे लक्षात आले. त्या बाबींसाठी महामंडळांच्या कायद्यातील तरतुदी, महाराष्ट्र जलसंपदा नियमन प्राधिकरणाच्या कायद्यातील तरतुदी किंवा राज्याची जलनीती या क्रमाने संदर्भ तपासून पाहून त्या त्या कारवाईची योग्यायोग्यता ठरवली आहे. जेथे औपचारिक शासकीय आदेश किंवा नियम स्पष्ट आहेत, त्यासंबंधातील कारवाईचे धोरण वेगळे रहावे लागेल. ज्याबाबत नियम स्पष्ट केलेले नाहीत, त्याबाबतचे कारवाईचे धोरण वेगळे लागेल. नियमांचा अपुरेपणा असल्यामुळे जेथे हलगर्जीपणास वाव मिळाला आहे, तेथे अर्थातच योग्य ते नियम तत्काळ करून ते प्रसृत करण्याची कार्यवाही शासनाला हाती घ्यावी लागेल. असे विषय म्हणजे बॅरेजची / बंधाऱ्यांची जागा निवडण्याबाबतचे निकष, नवीन कामे सुरु करण्यासाठी ठेके प्रस्तावित करण्याबाबतचे नियम, उपसा योजनांची वार्षिक वीजदेयके अदा करण्याबाबतचे नियम, कोलग्राऊटच्या कामाचे गुण नियंत्रण तपासण्याची विश्वासाह कार्यपध्दती इ. त्यामुळे झालेल्या अनियमिततांचा विचार करताना केवळ दंडात्मक कारवाईचा विचार न करता सकारात्मक वाढत्या मार्गदर्शनाचा व नियम निर्धारणांचा विचार शासनाने प्राथम्याने करणे आवश्यक आहे.

उल्लेखनीय गोष्ट अशी की गेल्या तीन चार वर्षात जलसंपदा विभागाच्या दृष्टोत्पत्तीस आलेल्या काही प्रकारच्या कार्यपध्दतीतील चुका भविष्यात टाळण्यासाठी शासनाने आपणहून असे काही निर्णय निर्गमित केले आहेत. त्यांना अनुसरून भविष्यात जलसंपदा प्रकल्पांबाबत कार्यवाही केली जाईल अशी समितीस आशा वाटत असली, तरी अशा प्रकारच्या आणखी करावयाच्या बऱ्याच सुधारणांची यादी सोबतच्या विवरण पत्र क्र. ९/२ मध्ये जोडली आहे.

या विषयी नमूद करण्यांत येते की, बॅरेजची बांधकामाची जागा निवडण्याच्या निकषासाठी याबाबतचे शासनाचे धोरण अंतिम करण्यात आले असून शासन निर्णय, दि. ४.६.२०१४ रोजी निर्गमित करण्यात आला आहे. नवीन कामे सुरु करण्यासाठी ठेके प्रस्तावित करण्याबाबतचे नियम, उपसा योजनांची वार्षिक वीजदेयके अदा करण्याबाबतचे नियम, कोलग्राऊटच्या कामाचे गुण नियंत्रण तपासण्याची विश्वासाह कार्यपध्दती याबाबत शासनाचे धोरण पुढील ६ महिन्यात निश्चित करण्यांत येईल.

या सुधारणा तत्त्वतः मान्य करण्यात येत असून या सुधारणांच्या अंमलबजावणीबाबत शासन स्तरावर अतिरिक्त मुख्य सचिव यांच्या अध्यक्षतेखाली संबंधित विभागाच्या वरिष्ठ पातळीवरील अधिकाऱ्यांची एक महिन्याच्या आत समिती नेमून पुढील कारवाई करण्यात येत आहे.

विवरणपत्र १/२ - प्रस्तावित सुधारणाची यादी

अ.क्र.	प्रस्तावित सुधारणा
१	दूरसंवेदन तंत्राने राज्यातील मोठ्या, मध्यम व काही प्रतिनिधीक लघुपाटबंधारे धरणांमध्ये प्रत्यक्ष गाळांचे सर्वेक्षण करण्याचा समयबद्ध कार्यक्रम राबवावा. (परि. १.५.२)
२	बिगर सिंचन पाणीवापर सतत वाढत जाणार असल्यामुळे त्यावर १०० टक्के प्रक्रिया करण्याची जबाबदारी नगरपालिका व उद्योग यांचेवर टाकण्याचा कायदा करून त्याची कठोर अंमलबजावणी प्रथम प्राधान्याने तुटीच्या व अतितुटीच्या खो-यांमध्ये करावी (परि. १.५.४. १.१०)
३	लाभक्षेत्रातील संपूर्ण क्षेत्रातील विहिरींवरील पाणीपट्टी आकारणी रद्द न करता केवळ पाणीवापर संस्थांकडे हस्तांतरित झालेल्या क्षेत्रातील विहिरींवरील पाणीपट्टी आकारणी रद्द करावी. (परि. १.७.१(ब))
४	लहान शेतक-यांना सिंचन सुविधा पुरवून सामाजिक न्याय प्रस्थापित करण्यामध्ये स्थानिकस्तरीय योजनांचा सहभाग विचारात घेता त्यांच्या उद्दिष्ट साध्यतेचे मूल्यमापन (Performance evaluation) करून आवश्यक त्या सुधारणा व देखभाल व दुरुस्ती करून त्यांचे फायदे लाभधारकापर्यंत कसे पोहोचतील हे पाहणे गरजेचे आहे. (परि. १.७.१(ड))
५	किमान मोठ्या प्रकल्पावर कालव्याने तसेच उपसा सिंचनाने मोठ्या प्रमाणावर बारमाही पिके घेतली जात आहेत त्यांच्या सिंचित क्षेत्राचे मापन दूरसंवेदन तंत्राने करून या तंत्राची उपयुक्तता तपासून अशा प्रकारे केलेल्या मोजणीनुसार पाणीवापर आकारणी करण्याची सुधारित पध्दत व्यवहारात आणण्यासाठी आवश्यकता असल्यास कायदयात बदल करण्याची कार्यवाही सुरु करावी. (परि. १.७.२)
६	महसूल व कृषी विभागामार्फत सध्या राज्याच्या सिंचित क्षेत्राची माहिती संकलनास जो अक्षम्य विलंब होत आहे. ही माहिती बिनचुक व वेळेवर कशी संकलित होईल यावर काटेकोरपणे लक्ष देण्याची तातडीची गरज आहे. (परि. १.७.३)
७	काकण, अमरावती व मराठवाडा प्रदेशातील प्रकल्पांचा सखोल अभ्यास करून पाणीवापर कमी असण्याच्या कारणांचा शोध घेऊन त्यानुसार वितरण यंत्रणेत सुधारणा करणे, लाभक्षेत्र विकासाची कामे करणे, प्रकल्पांचे आधुनिकीकरण करणे यासारख्या आवश्यक त्या उपाययोजना केल्यास पाण्याचा वापर वाढून सिंचित क्षेत्रात वाढ हाईल. (परि. १.८.२(क))
८	राज्यातील प्रकल्पांच्या कालव्याची वहन क्षमता कशामुळे कमी झाली आहे याचा अभ्यास मॅरो नाशिक मार्फत करण्यात यावा. अस्तरीकरण केलेल्या कालव्यांचा व ते न केलेल्या कालव्यांमध्ये काही बदल करणे आवश्यक आहे काय, अस्तरीकरणाविना कालव्यातून होणारा पाझर कमी करण्यामध्ये अस्तरीकरण नेमके किती यशस्वी झाले आहे, याचाही अभ्यास होणे आवश्यक आहे. (परि १.८.२ (ड))
९	वितरण व्यवस्था निर्माण न करता अथवा ती निर्माण झाल्याची पुरेशी खात्री न करता केवळ साठवण क्षमता निर्माण झाली म्हणजे सिंचन क्षमता घोषित न करता यापुढे अशा वितरण व्यवस्था निर्माण झाल्याची पुरेशी खात्री झाल्याशिवाय सिंचन क्षमता घोषित करू नये. (परि. १.८.२(फ))
१०	शेततळ्यांद्वारे प्रत्यक्ष होणा-या सिंचित क्षेत्राचा हिशोब कृषी सहायकांकडे ठेवण्यात यावा म्हणजे त्यांच्या वास्तविक स्थितीची व उपयुक्ततेची पडताळणी करता येईल. (परि. १.९.३)
११	बिगरसिंचन पाणीवापरामध्ये इतर कारणांसाठी (घरगुती व औद्योगिक पाणीवापर सोडून) होणा-या पाणीवापरांची फोड महामंडळांकडून मागवून त्याद्वारे पाण्याचा अवैध वापर होत नाही ना याची छाननी केली पाहिजे. याचा तपशीलवार हिशोब शासन प्रसिध्द करित असलेल्या वार्षिक अहवालात दिला पाहिजे. (परि. १.१०)
१२	"महाराष्ट्राची आर्थिक पाहणी अहवाल" या अहवालासाठी लागणारी आकडेवारी संकलित करण्याच्या पध्दतीत सुधारणा होण्याची आवश्यकता आहे. ग्रामीण क्षेत्राची

अ.क्र.	प्रस्तावित सुधारणा
	गावपातळीवरील माहिती तलाठी व ग्रामसेवक यांचेकडून संकलित करता येईल, (लाभक्षेत्रातील विहीरी व स्थानिक स्तरीय -२५० हे.च्या आतील प्रकल्प) राज्यस्तरीय प्रकल्पांच्या कालव्यावरील व लाभक्षेत्रातील विहीरीवरील माहिती सिंचन व्यवस्थापन विभागाच्या शाखा अभियंत्याकडून गाववार संकलित करता येईल.शेततळ्यावरील गाववार सिंचित क्षेत्राची माहिती कृषी सहायकाकडून संकलित करता येईल.(१०० ते २५० हे.दरम्यान स्थानिकस्तरीय प्रकल्पांची माहिती या प्रकल्पांवर सिंचन व्यवस्थापन यंत्रणा अस्तित्वात आल्यावर संबंधित शाखा अभियंत्याकडून गाववार संकलित करता येईल.) तालुका स्तरावर ही माहिती नियत वेळेत संकलित करण्याची जबाबदारी तहसीलदारावर ठेवण्यात यावी.
१३	सिंचन स्थिती दर्शक अहवालात सद्यस्थितीत विभागनिहाय माहिती संकलित केली जाते. ही माहिती महामंडळनिहाय व मोठ्या व मध्यम प्रकल्पनिहाय दिली जावी. त्यात लघु प्रकल्पांचा जिल्हानिहाय व महामंडळनिहाय खोरे उपखोरेनिहाय गोषवाराही असावा. या अहवालामध्ये धरणांमध्ये पुढील वर्षासाठी किती पाणीसाठा राखीव ठेवला आहे याचा तपशील प्रकल्पवार द्यावा. तसेच विंगरसिंचन पाणीवापरामध्ये इतर पाणीवापर या शीर्षाखाली येणा-या पाणीवापराच्या तपशिलाचाही अहवालात समावेश करावा. (परि. १.५.७, १.१०.१.४)
१४	प्रकल्पांची वास्तविक किंमत (मूळ किंमत + भाववाढ) हीच प्रशासकीय मान्यता किंमत समजावी व त्यानुसार किंमतवाढ १५% पेक्षा जास्त असल्यासच सुप्रमा द्यावी (परि.२.६) केंद्रीय जल आयोग निकषांप्रमाणे
१५	सुप्रमा अहवालातील लाभव्यय गुणोत्तर काढताना झालेला खर्च भाववाढीसह अद्ययावत करावा (परि.२.५)
१६	जलसंपदा विभागाची स्वतंत्र नियम संहिता असावी.
१७	जलसंपदा विभागाची उंसियोसाठीची स्वतंत्र दरसूची असावी. कंत्राटदारामार्फत करावयाच्या कामाची स्वतंत्र यांत्रिकीसह करावयाच्या यांत्रिकी कामांपेक्षा वेगळी दरसूची असावी. (परि.२.२)
१८	जलसंपदा विभागाने प्रतिवर्षी दरसूचीवर आधारित भाववाढ निर्देशांक प्रसिध्द करावा. (परि.२.२)
१९	प्रकल्प बांधकामाच्या विविध टप्प्यावर तांत्रिक परीक्षण (Technical Audit) करावे.
२०	प्रकल्पांची कामे पूर्ण झाल्यावर प्रकल्पाचे बांधकाम यंत्रणेकडून सिंचन व्यवस्थापन यंत्रणेकडे हस्तांतर करावयाची प्रक्रिया अधिक गतिमान करणे, पाणीवापर संस्थांची निर्मिती, सिंचन व्यवस्थापन आस्थापनेची / सिंचन शाखांची निर्मिती करणे (परि. ३.३.अ ९)
२१	प्रकल्प नियोजनामध्ये प्रकल्पाचे प्रत्यक्ष काम सुरु होण्यापूर्वी विविध प्रकारची कामे करावी लागतात. त्यामुळे हा कालावधी "पूर्वतयारी" कालावधी समजण्यात यावा. तसेच प्रकल्पाचे बांधकाम पूर्ण झाल्यानंतर प्रकल्पांचे लाभक्षेत्र विकसित होण्यासाठी काही कालावधी लागतो. अशा कालावधीस "परिवर्तन कालावधी" संबोधणे (परि. ३.२.४), (परि. ७.४.२)
२२	सामाजिक तत्वावर काढलेले लाभ-व्यय गुणोत्तर जरी मापदंडात बसणारे वाटले तरी उपसा योजनेच्या वित्तीय चालू व्यवस्थेच्या दृष्टीने आवर्ती खर्च व पाणीपट्टी वसुलीची आश्वासक व्यवस्था यावर उपसा सिंचन योजनांची आर्थिक तोंडमिळवणी व व्यावहारिक शाश्वती निर्भर आहे. त्यामुळे यापुढील काळात नव्याने उपसा सिंचनास मंजुरी देण्याअगोदर व्यावहारिक दृष्टीने वित्तीय संतुलनाची काटेकोरपणे तपासणी करणे आवश्यक ठरते. "उपसा सिंचन योजनेची सफलता ठरवीत असताना त्यावर होणारा विजेचा

अ.क्र.	प्रस्तावित सुधारणा
	प्रत्यक्ष खर्च (सवलतीचे विशेष दर न घेता) विचारात घ्यावा. (परि. ५.३.१)
२३	पंपाच्या व उद्धरण नलिकांची दुरुस्ती व ठराविक कालावधीनंतर त्या बदलण्यासाठी स्वतंत्र घसारा निर्धाची तरतूद अंदाजपत्रकात ठेवावी व त्यानुसार अंतर्गत आर्थिक परताव्याचा दर काढावा (परि. ५.३.१)
२४	प्रकल्पग्रस्तांना शासकीय खर्चाने उपसा योजना करून देण्यापेक्षा त्यांच्या पाणी वापर संस्था स्थापन करून लहान उपसाद्वारे पाणी पुरवठा करण्यास प्रोत्साहन देणे इष्ट राहिल (परि. ५.६.०)
२५	उपसा सिंचन योजनांचे नियोजन, संकल्पन, व्यवस्थापन, त्यांचा लाभक्षेत्र विकास, पाणीपट्टीची आकारणी लाभधारकांचा सहभाग, योजनांचे सामाजिक व आर्थिक पैलू याबाबत "उपसा सिंचन योजनांची संहिता (Manual)" असण्याची नितांत गरज आहे. जलसंपदा विभागाने याबाबत ठोस निर्णय घ्यावा (परि. ५.१२.४)
२६	राज्यातील जलसंपदा प्रकल्पांच्या गुण नियंत्रणासाठी प्रचलित विनिर्दिष्टे जुनी झाली असून स्वतंत्र विनिर्दिष्टे नव्याने करणे आवश्यक आहे. (परि ६.४.१)
२७	राज्यातील विविध धरणांवर बसविण्यात आलेली व सद्यस्थितीतील बंद असलेली उपकरणे तात्काळ सुस्थितीत आणण्यात यावीत. या उपकरणांच्या रचनेत सुधारणा करण्याची गरज आहे का याचा अभ्यास झाला पाहिजे. (परि ६.४.१)
२८	धरण सुरक्षितता संघटनेच्या अहवालानुसार करावयाच्या सुधारणा व त्यावर संनियंत्रण ठेवण्यासाठी महासंचालक मेरी यांचे अध्यक्षतेखाली कायम स्वरूपी समिती नेमावी. धरणावरील उपकरणातील सुधारणा व उपयुक्तता वाढविणे. (परि ६.४.२)
२९	कोलग्राऊट बांधकामाबाबत एक प्रशिक्षण वर्ग मअप्रप्र (META) नाशिक या संस्थेमध्ये चालू करावा व असे प्रशिक्षण घेतलेल्या व तसे प्रमाणपत्र असलेल्या तांत्रिक कर्मचा-यांनाच (अधीक्षक अभियंता ते तांत्रिक सहायक) कोलग्राऊट मेसनरी बांधकामाच्या देखरेखीसाठी व गुण नियंत्रणासाठी नेमण्यात यावे. (परि ६.४.५)
३०	प्रकल्पाचे काम विहित मुदतीत व खर्चात होण्याच्या दृष्टीने प्रकल्पांचे नियोजन व व्यवस्थापन योग्य पध्दतीने करणे, प्रकल्प निर्मितीच्या नियोजनाच्या टप्प्यापासूनच (Project Formulation Stage) PERT आणि CPM पध्दतीने नियोजन करणे. प्रकल्पाचे नियोजन केवळ प्रकल्पाचे बांधकाम CPM पध्दतीने करण्यापर्यंतच मर्यादित न करता त्याचा कालावधी हा प्रकल्पापासून ते सिंचनाचा लाभ सुरु होईपर्यंतच्या क्रियेचाही (Activity) अंतर्भाव करणे (परि. ७.४.३)
३१	पंचवार्षिक योजनेमध्ये गुंतवणुकीसाठी जी मर्यादा दिलेली आहे त्या मर्यादेनुसार ठरलेल्या कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करण्यात यावी. पंचवार्षिक योजनेत नमूद केलेल्या प्रकल्पांव्यतिरिक्त इतर नवीन योजना हाती घेण्यात येऊ नयेत. असे केल्यास निधीच्या वितरणातील विरळता (Thin spreading) कमी होऊन प्रकल्प लवकर पूर्ण होऊ शकतील (परि. ७.४.४)
३२	मोठ्या प्रकल्पांची कामे टप्पे पाडून घटक प्रकल्प समजून पूर्ण करणे. ज्या प्रकल्पांची सिंचनक्षमता १ लक्ष हेक्टर पेक्षा जास्त आहे किंवा प्रकल्पाचा पाणीवापर हा १ BM ^३ पेक्षा जास्त आहे अशा प्रकल्पांना "विशाल प्रकल्प" म्हणून संबोधण्यात यावे (परि. ७.४.६)
३३	बिगर सिंचनासाठी झालेली गुंतवणूक स्वतंत्रपणे दर्शविण्यात यावी. प्रकल्पाचा पाणी वापर हा सिंचन व बिगर सिंचन अशा दोन्ही प्रयोजनांसाठी होत असल्यास भांडवली खर्चाची आवश्यक ती फोड देऊन वेगवेगळी दर्शविण्यात यावी. (परि. ७.४.७)

अ.क्र.	प्रस्तावित सुधारणा
३४	प्रकल्पाच्या पाण्याचा वापर बिगर सिंचनासाठी झाल्यामुळे अशा पाणीवापरापोटी कपात होणारी सिंचनक्षमता ही प्रकल्पीय सिंचनक्षमतेमधून कपात करणे आवश्यक आहे. अशी कार्यवाही न झाल्यामुळे निर्मित सिंचनक्षमता ही अवास्तव वाढलेली दिसते. त्यामुळे प्रकल्पांची सिंचनक्षमता सुधारित करणे (परि. ७.४.७)
३५	प्रकल्पास आवश्यक त्या वैधानिक / इतर विभागांच्या मान्यता घेणे या प्रयोजनासाठी महामंडळ कार्यालयात स्वतंत्र कक्ष निर्माण करणे बाबत (परि. ७.४.८)
३६	सामाजिक शास्त्रज्ञ / सामाजिक संस्था / अशासकीय सेवाभावी संस्था यांची मदत प्रकल्पाचे पुनर्वसन, पाणी वितरण संस्था निर्मिती यासाठी घेणे (परि. ७.४.९ (२))
३७	प्रकल्पांचे समाप्ती अहवाल/पूर्णत्व अहवाल तयार करणे. प्रकल्पाच्या इतिहासाचे लिखाण करणे व त्याच्या पुढील घटनांचा वेध घेणे अशा प्रयोजनासाठी कायमची व्यवस्था म्हणून प्रत्येक महामंडळात एक स्वतंत्र कक्ष निर्माण करणे (परि. ७.४.९ (३))
३८	प्रकल्प सर्वेक्षणासाठी स्वतंत्र आस्थापना असावी व सर्वेक्षणाच्या यंत्रणेवर लाभधारकांच्या प्रबोधनाची जबाबदारी असावी (परि. ७.४.९ (३))
३९	सर्व पाटबंधारे विकास महामंडळाने तेथील वेगळी प्रादेशिक गरज लक्षात घेऊन बांधकामाचे, सिंचनाच्या नियोजनाचे व व्यवस्थापनाचे परिस्थितीनुरूप कामाच्या सोयीसाठी स्वतःचे विनियम तयार करणे आवश्यक आहे.
४०	महामंडळाची व्यापकता व सामुहिकता साध्य होण्यासाठी महामंडळ रचनेत असलेली पदे उदा. नामवंत अर्थ संस्थेचे प्रतिनिधित्व करणारे अशासकीय सदस्य, तसेच विधानसभा व विधानपरिषदेचे प्रतिनिधित्व करणारे सदस्य. यांची नियुक्ती होणे आवश्यक आहे. सभेसाठी आवश्यक कमीत कमी गण संख्या (Quorum) ठरविणे आवश्यक आहे. नियामक मंडळाची नियमित ठराविक वेळेत बैठक होऊन सर्व सदस्य सहभागी होतील अशी रचना असावी.
४१	महामंडळे स्वावलंबी होण्यासाठी घेतलेले महसूल उदा. मत्स्य व्यवसाय विक्री व्यवस्थापन, जलविद्युत प्रकल्पासाठी पाणी वापरावयाच्या प्रमाणात स्वामित्व शुल्क वसूल करणे, तसेच पाण्यासाठी द्यावयाचे सर्व शुल्क (शेती, उद्योग व नागरी) प्राप्त होणारा महसूल महामंडळाकडे जमा होणे, सिंचनाची व बिगरसिंचनाची पाणीपट्टी महामंडळाकडे जमा होणे आवश्यक आहे. त्यातून या बाबतीतील स्थानिक उपक्रमशिलतेला वाव मिळेल. राज्यभर सर्वत्र एकच शुल्क असण्याची गरज नाही.
४२	पाणीवापर कुशलतेने होण्यासाठी सिंचनाच्या आधुनिक पध्दतीचा त्या त्या भौगोलिक क्षेत्राच्या गरजेनुसार तौलनिक प्राधान्याने वापर होणे आवश्यक आहे. त्यासाठी प्रत्येक महामंडळाने ठिबक सिंचन पध्दती, डिफ्युजर सिंचन पध्दती, तुषार सिंचन पध्दती, बंद नळयामधून पाण्याचे वितरण, घनमापन पध्दतीने पाणीवापर हा हवामानानुसार उपखोरेनिहाय इष्ट पीकरचना या बाबतची मार्गदर्शक तत्वे ठरवून त्या प्रमाणे त्यांच्या तरतुदी नवे प्रकल्प अथवा यापुढे हाती घ्यावयाचे सिंचन आधुनिकीकरण प्रकल्प यात करायला हव्यात.